

A TÁJ ÖRÖKSÉG VÉDELME

Még csak készültünk a csatlakozásra, de már azt tapasztalhattuk, hogy az Európai Unió megkülönböztetett figyelmet fordít sűrűn lakott földrészünk tájainak védelmére. Ez azért is fontos volt számunkra, mert úgy éreztük: a Kárpát-medence közepén elhelyezkedő országunk táji öröksége – változatosságának és egyediségének köszönhetően – nemzetközi viszonylatban is különleges.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága hosszas szakmai előkészítés után már 2000 júliusában elfogadta az *Európai Táj Egyezményt*, amely tíz ország csatlakozásával 2004. március 1-jével lépett életbe. Hazánk 2005. szeptember 28-án írta alá a dokumentumot, az Országgyűlés pedig idén összefogadta el a hatályba léptetéséről szóló törvényt.

AMIT AZ UNÓBA VITTÜNK

Ha megkérdeznénk a hazánkat visszatérően felkereső külföldi turistákat, hogy melyik a „legmagyarabb” táj, a legtöbben bizonyára a *pusztát* említenék elsőként. A *Hortobágy* és a *Kiskunság* végláthatatlan füves síkja a legelő szürkemarha-gulyákkal, rackajuhnyájakkal, gémeskutakkal, hodályokkal és természeti képpével kétségtelenül Magyarország egyik jellegzetes tája. Ne lepődjünk meg tehát külföldi vendégeink válaszában, hiszen még hazánkfiak közül sem mindenki tudja, hogy a fátlan pusztai táj kialakulásában nemcsak a természet, hanem az évszázados emberi tájhasználat, az erdőirtás, a vízszabályozás és a legeltető állattartás is közrejátszott.

Szintén az ember évszázados tevékenységével függ össze egy másik jellegzetes magyar táj, a nagyméretű, szép formájú fákkal tarkított *hagyásfás legelők* kialakulása is. A legeltető állattartásnak köszönhető a létüket, egy részük még a középkorban jött létre. Különösen a hegységperemi területeken és a dombvidékeken (Belső-Somogyban és a Zalai-dombságon), valamint az alföldi nagy folyók egykori árterein (a Felső-Tisza-vidéken és a Bodrogközben) nagy a számuk. Kultúrtörténeti, tájképi és élőhelyi jelentőségük miatt nagy részük – például a csokonyavisontai, az erdőbényei és a cserépfalui fás legelő – már védett.

A jogszabályi oltalom ellenére az állattartás visszaszorulásával, a rendszeres használat elmaradásával, sajnos, a java részük erőteljesen cserjésedik, és minthogy a kiöregedett, elpusztult fákat nem pótolják, ezért a pusztá létük is veszélybe került.

Földrészünkön manapság már ritkák az olyan tájak, amelyeknek jellegét a *természeti adottságokkal harmóniában álló hagyományos tájhasználat* határozza meg. Nálunk is csak elvétve akad ilyen jellemzően mozaikos szerkezetű táj. Közülük sok a végöráit éli. Ilyen például a világ kulturális örökségéhez tartozó *Hollókő-Ófalu* környéke.

A palóc település táji keretétül egykor egy több száz hektáros legelő szolgált. Ez az állattartás visszaszorulásával napjainkra már jórészt beerdősült. Csak kicsiny foltokban maradt fenn az eredeti állapot. Megmentéséért a *Bükk Nemzeti Park Igazgatóság* szakemberei szó szerint megküzdnek.

Az Öregszőlők dűlő meredek hegyoldalaiban húzódó, az 1860-as parcellázáskor kialakított szalagparcellákat fáradságos munkával művelő helybéli gazdák is megőregedtek. A fiatalok pedig nagyobb részt más vidékeken keresik a boldogulásukat. A mintegy ötven hektár nagyságú területen a völgytől a hegytető felé futó hat-száznyolcvanhét szalagparcella a művelés hiányában erőteljesen cserjésedik. Ez a folyamat is a táj egyhangúvá válását idéti.

Táji szempontból hasonlóan kedvezőtlen folyamatok játszódnak le a *Tokaj-Zempléni-hegyvidék* néhány völgyében, ahol régebben sajátos, a *Kárpátok magashegységeire jellemző, mozaikos tájszerkezet* alakult ki. Háromhután a népi lakóházak és a hagyományos kiosztású telkek jelentős részét a környező városokból érkező ingatlanvásárlóknak adták el a helybeliek.

Az üdülőtulajdonosok már nem művelik a kisparcellás szántóföldeket, nem tartanak legelő használatot, így a völgy napjainkban már csak nyomaiban emlékeztet az akár egy évtizeddel ezelőtti állapotára. Az Erdőhorváti és Komlóska közötti *Nagy-Egres-völgyében* még felismerhető az a hazai viszonylatban egyedülálló tájkarakter, amelyet a még itt élő gazdák áldozatos munkája tart fenn. De vajon meddig?

Míg a külföldiek számára a sík vidéki füves pusztá számít különlegességnek, addig ne-

künk, magyaroknak az olyan hegyvidéki, erdő fedte tájak a legvonzóbbak, mint amilyen a *Dunakanyar*. Egyedi jellegét a hegyek között kanyargó Duna kék szalagja és a hegytetőn álló visegrádi fellegrvár határozza meg.

A *Tapolcai-medence* is a legszebb tájaink közé tartozik, ahol a tájat a különleges formájú bazaltvulkáni tanúhegyek és a hegyoldalakra felkúszó szőlőföldek teszik egyedivé. Mindkét helyen nagymérvű tájképi átalakulást eredményezett a tájhasználat változása. Főként a turisztikai igények erősödését kell hatásként a jogszabályozással tájvédelmi szempontból is elfogadható keretek között tartani.

ÖSSZETARTÓZÓ ÉRTEKEK

A táj jellegzetes képének, egyedi értékeinek, a tájhasználat lehetőségének oltalma, a már említett és számos további tájleptékű gond megoldása a *tájvédelem* feladata, a tennivalók elvégzése pedig hazánkban a természetvédelem intézményrendszeréhez tartozik. Ehhez

A hollókői hagyásfás legelő egykor és ma

azonban meg kell akadályozni, hogy a természeti erőforrásokat helyrehozhatatlan károk ériék.

A tájalkotó tényezők (az alapkőzet, a domborzat, a talaj és a növényzet stb.), valamint a természetes és a művi tájelemek eltérő és felismerhető együttese adja a *táj karakterét (jellegét)*. Az említett tényezők mindig jelen vannak egy adott típusú tájban. A tájkaraktert a tájalkotó tényezők, a tájelemek és az elemegyüttesek sajátos kombinációja teremti meg, és kölcsönhatásuként alakul ki. A tájjelleg megőrzéséhez a *tájvédelem* is hozzátartozik.

Az emberi létesítmények *tájba illesztése* különösen nagy jelentőségű az üdülőtérületeken, így a Balaton környékén, ahol az erőteljes turisztikai-rekreációs hasznosítás veszélyezteti a hagyományos tájkarakter és tájkép fennmaradását. A táj jellegének védelme szempontjából fontos Balaton-törvény egyik kiemelt célja, hogy megakadályozza a „széttelepülést”. Elejét vegye annak, hogy az új, jellegtelenszerű épületek megbontsák a kisparcellás szőlőkkel, présházakkal tarkított *Balaton-felvidéki táj* egységét. Ugyanilyen fontos a tájkarakter- és tájképvédelem az olyan nagy, nyílt, és így a beépítés vagy a hagyományostól eltérő tájhasználat által különösen veszélyeztetett területekben, mint például a már korábban említett *Hortobágy* és a *Kiskunság*. A jellegzetes magyar pusztai táj védelmét a Kiskunsági és a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság ezirányú tevékenysége biztosítja.

A zempléni Nagy-Egres völgyben még felismerhető a hazánkban egyedülálló kárpáti tájszerkezet

szivattyús energiatárolás eróművek betonteknői és egyéb „tájidegen” építményei határozzák meg.

Az *egyedi tájértékek* az adott tájra jellemző természeti értékek, képződmények és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elemek, amelyeknek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van. Ezek gyakran „csak” a helyi közösségek számára fontosak, mint például a népi vallásosság táji megjelenítőiként számon tartott egy-egy fesztély, kápolna vagy a korábbi tájhasználat emlékeként fennmaradt gémeskút.

Vannak azonban köztük olyanok, amelyek országos, sőt nemzetközi jelentőségűek. *Tokaj-hegyalja* történelmi borvidékének szőlőtermesztéshez és borászathoz kapcsolódó egyedi tájértékei, a még napjainkban is többféle felhasználható szárazon rakott kőgátak, a hegyoldalakban vagy a településeken szórva nyosan vagy csoportosan épült pincék, pincesorok, borházak is közéjük tartoznak. Olyannyira, hogy az UNESCO a világ kulturális örökségének minősítette együttesüket.

A MEGŐRZÉS ESZKÖZEI

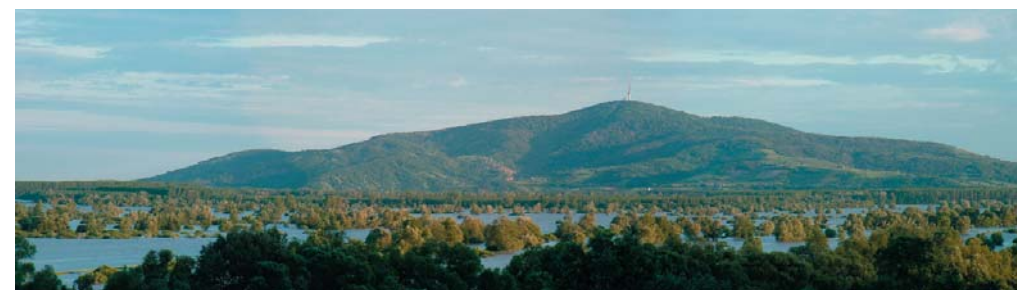
A hazai gyakorlatban a tájvédelmi intézkedések jogi alapját a *természet védelméről* szóló 1996. évi LIII. törvény adja. Ebben a tájvédelem külön fejezetet kapott. A törvény a táj védelmét mindenki számára kötelezővé teszi, tehát a *Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumon* kívül más tárcák, valamint az önkormányzatok jogalkotásában és tevékenységében is gondoskodni kell ennek a követelménynek az érvényesítéséről. A szakma már több mint egy évtizeddel ezelőtt a tájvédelmi törvény

A Dunakanyarig ér a Szentendrei-sziget csúcsa POLÁK ANDREA felvétele

megalkotását. Ennek a törekvésnek új lendületet adhat az Európai Táj Egyezmény hatályba lépése.

Az egyedi tájértékek kataszterének elkészítését a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény kötelező jelleggel írja elő a nemzetipark-igazgatóságok számára. A központi nyilvántartás szerint eddig a hazai települések kevesebb, mint egypötötödének, mintegy öt-százötven településnek készült el a nagyjából hétezer tájértéket részletesen bemutató katasztere. A valós szám ennél feltehetően nagyobb, mert a települési önkormányzatok egy része is készített ilyen felmérést. Látszatra ezek száraz adatok, a szakemberek azonban rájuk támaszkodva tudják kidolgozni azokat a nagyszabású terveket, amelyek segítségével hazánk gazdag táji öröksége az utókor számára is megőrizhető.

A Bodrogzug életének visszatérő eleme a tavaszi vízelöntés

A Hortobágy vizes laposai gazdag madárvilágnak adnak otthont

Mátraaljai tájat teljesen megváltoztatta a bányászat és a hőerőmű

Az ongai Kettős-halom feltehetőleg egyszerre volt kilátópont és temetkezési hely

A tájak védelmét szolgáló másik fontos jogi eszköz a *tájvédelmi szakhatósági hatáskörbe tartozó engedélyezési eljárásokról* szóló 166/1999. kormányrendelet. Ez a jogszabály mérföldkőnek tekinthető a magyar tájvédelemben, mivel megteremtette a jogi alapot arra, hogy a tájromboló beruházások ellen a védett természeti területeken kívül is felléphessenek az érintett hatóságok.

Ennek köszönhető, hogy már nem csak a nemzeti parkokban, a tájvédelmi körzetekben és a természetvédelmi területeken, valamint a nemzetközi védelem alatt álló Natura 2000-területeken érvényesíthetők a tájvédelmi szempontok. Ezért vonják be, például az építési hatósági engedélyezési eljárásokba tájvédelmi szakhatósággént a területileg ille-

A hagyományos tájjelleg fenntartásához a legeltető állattartás is hozzájárul

tékes környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőséget. Véleményüket a települések külterületén minden esetben, a belterületeken pedig az egyedi tájértékek, a természeti területek és az országos jelentőségű védett természeti területek érintettsége esetén igénylik és érvényesítik.

A tájak sorsának alakulását jelentősen befolyásolják a *térségi és a települési tervek*. A terület- és településfejlesztési, rendezési elképzeléseknek ezért összhangban kell lenniük a tervezési területre vonatkozó tájvédelmi és természetvédelmi célokkal. Ezeknek a közcéloknak, így például a természeti adottságokkal harmóniában lévő tájhasználat fennmaradásának, az így hasznosított területek kiterjesztésének vagy a települési zöldfelületek megőrzésének érvényesítését a *véleményezési jogkörrel felruházott* zöldhatóság biztosítja a térségi és települési tervek elfogadása során.

PROGRAM A FOLYTATÁSHOZ

Az *Európai Táj Egyezmény* révén földrészünk tájainak, táji örökségének és sokféleségének megőrzését, tájainak védelmét, kezelését és tervezését helyezte új alapokra a hazánkkal most már huszonnyolc országra bővült Európai Unió.

Az egyezményt aláíró országok vállalják, hogy a tájat törvényben ismerik el és jogszabályban foglalt tájpolitikát alkotnak, amelynek előkészítésébe és megvalósításába, a hatóságoktól kezdve a tájban élő emberekig az összes érintettet bevonják.

Vállalják, hogy a tájat betagolják a regionális és települési tervezés rendszerébe, és minden olyan ágazati koncepcióba, stratégiába és

Az Aranyház az egykori utóvulkáni működés emlékét őrzi a Tihanyi-félszigeten

politikába, amelynek közvetlen vagy közvetett hatása van vagy lehet a tájra. Vállalják továbbá, hogy erősítik a táj lakóinak kötődését szűkebb pátriájukhoz, és növelik az egyének és a társadalmi szervezetek részvételét a döntéshozatalban. Mindemellett a tájjal és a tájvédelemmel kapcsolatos oktatást és képzést más szakterületekre is igyekeznek kiterjeszteni.

Ezeket az elképzeléseket azonban nemcsak a kiemelt jelentőségű tájakon, hanem a tagországok egész területén meg akarják valósítani. Még olyan átalakított, degradált ipari jellegű tájak sem maradhatnak ki ebből, amilyen hazánkban Várpalota és környéke, a Salgótarján körüli iparvidék vagy a Sajó-völgy. Mindez azt ígéri, hogy európai értékű tájaink nem tűnnek el, nem veszítik el sajátos jellegüket, hanem tovább gazdagítják az élhetőbb Európát formáló tájak rendszerét.

DR. KISS GÁBOR